

Kedves Barátom, régóta készülök arra, hogy megosszam veled egyik meghatározó olvasmányélményemet. Még tavaly került kezembe Hamvas Béla levelezése, s azóta egyre érik bennem, hogy írjak neked róla. Már az olvasás

8 Perger Éva

A MAGASSÁG MAGÁNYA

Hamvas Béla leveleiről

körülményei sem voltak hétköznapiak. A kötet megjelenését úgy vártam, mint egy rég nem látott, kedves barát érkezését. Minden nap elzarándokoltam a könyvtárba, hogy megtudjam, hozzáférhető-e már a könyv.

(Akkoriban sem munkám, sem pénzem nem volt, így a vásárlás nem jöhetett szóba.) S mikor a várakozás fényébe vonva végre megérkezett, elsőként kölcsönöztem ki az új, frisskönyv-illatú kötetet. Forgattam, nézegettem, beszívtam illatát: szép lassan egymáshoz szoktunk. Az ember rég nem látott barátjával sem vág egyből a dolgok közepébe: előbb újra össze kell melegedni egy kicsit, megszokni egymás jelenlétét, mikor azonban a légkör oldódni kezd és megkezdődik a beszélgetés, eltűnik tér és idő, s csak a barát személye, a másikkal való eleven kapcsolat marad. Így volt a könyvvel is. Bevallom, először nem tudtam mértékkel olvasni, a lendületnek nem tudtam megálljt parancsolni. Hogy is tudtam volna, mikor nem mindennap nyílik arra lehetőség, hogy ember Hamvas Béla barátjának, tanítványának érezhesse magát. Mert a leveleit olvasva az ember egy új, másik arcát ismerheti meg: baráti arcát. Műveinek egy része hiába végtelenül személyes, közvetlen hangvételő, a levelekből egy addig ismeretlen tónus hallható ki, s ez a baráti hang szinte élő közelségbe hozza őt. Másodszor, kissé lehiggadva már jobban tudtam figyelni a részletekre, s hűvösebb fejjel elgondolkodni Hamvas Béla egyedülálló szerepén és különös sorsán.

Ha egy szóval kellene jellemezni ezt a sorsot, azt mondanám: magányos. Talán furcsállod, miért írom ezt, mikor a levelek éppen azt bizonyítják, hogy sok emberrel állt kapcsolatban, sok barátja, tanítványa, tisztelője volt. De a sorok mögül kiviláglik, hogy valódi barátságról, valódi közösségről szó sem volt. Pedig Hamvas Bélában hatalmas barátság- és közösségigény élt. Ennek ellenére élete végéig szenvedett az igazi szellemi közösség hiányától, attól, hogy nem találkozott magához hasonlóval. Ez a hiány a levelekben lépten-nyomon szót kap. Voltak ugyan nagy egymásra ismerések, meghatározó találkozások, például a debreceni költővel, Gulyás Pállal, a klasszika-filológus Kerényi Károllyal, az irodalom- és kultúrtörténész Várkonyi Nándorral, a zenetudós Demény Jánossal, a lelkész Pál Antallal, valamint Szabó Irmával, de idővel e barátságok a kölcsönös szellemi tűz hiányában kialudtak, hamuvá

szürkültek. Egy helyen így ír: „Hidd el, nincs senki, akinek még csak hazudni is érdemes volna, nemhogy igazat mondani. Mert amennyiben tehetségesek, annyiban olyanok, mint az alvók, és alusznak írásaikban, gondolataikban, céljaikban, beszédükben, munkájukban. Egyetlen felébredt ember sincs. A többi pedig tehetségtelen. Így hát marad a kívánság: valakivel találkozni.”

9

E kívánság élete végéig csak kívánság maradt. Gondolj bele, milyen nehéz sors ez! Egy életen át egyedül. Mindig csak egyedül. Nincs, akihez igazán szólhatnál, nincs, aki igazán meghallaná, amit mondani akarsz. S a zakatoló magány véreddé lesz, és megtanulod, hogy amit keresel, azt talán sosem fogod megtalálni. Sohasem lesz igazi társad, sohasem lesz igazi barátod, aki olyan, mintha egy rész lenne belőled. Aki olyan, mint egyetlen csillag kétfelé hullott egyik darabkája, s mikor egymásra találtok, a csillag egygé válik és örömeiben felragyog. De akit olyan ritka és finom csillag-anyagból gyúrtak, mint a magyar Hüperiont, aki – egyik korai írásának főhőséhez, Olbrin Joachimhoz hasonlóan – nem a főkormányzó rideg gyárának futószalagján készült, hanem a déli sarkon élő bölcs, öreg János kertész készítette saját kezével, annak nem is könnyű magához hasonlót találni. Marad a magányos torzó-lét, az örökös hiány és vágy a hiánytalanság után. S ha keresel, mégsem találsz, hát teremtesz magadnak igazi barátot, ideális kedvest, tökéletes társat. Ha nincs valódi, hát majd alkot a képzelet. Ha nem találsz kívül, megteremted belül, magadban, magadnak.

Jobb híján ezt tette Hamvas Béla is. Az igazán komoly kérdéseket taglaló leveleit ugyan élő embereknek címezte, mégsem nekik írta. Magának írta, s annak a barátnak, aki nem is létezett soha. Legkomolyabb leveleit pedig már nem is címezte senkinek, hanem megírta *A magyar Hüperiont*, a magyar irodalom egyik legszebb és legmagányosabb művét. Interjút is készített magával, mert úgy érezte, nincs senki, aki értő kérdéseket tenne fel neki. S ahogy írja, „a magányos helyzete ilyen esetekben kedvező. Magányos az az ember, akinek az együttélésre fokozott igénye van. Magány annyi, hogy az ember önmagában játssza le azt, amit tulajdonképpen a többivel együtt kellene lejátszania.” Különös, hogy épp az maradt magányos, aki ennyire vágyott az együttlétre. Talán azért, mert akinek igazán fontos a valódi közösség, az nem éri be akárkivel, akármivel. Annak nem mindegy a barátság hőfoka és minősége, nem elégszik meg félmegoldásokkal, így – ha nem veti össze a sorsa egy másik „napfény-lényvel” – legbelül mindig egyedül marad.

Hamvas külön esszét is szentelt az általa oly fontosnak tartott emberi viszonyoknak. *A barátság* című írása tisztelgés Philia istennő előtt és egyben önvallomás is: „A barátság nem egyszerű társulás, ahogy a barát nem merő

társ. Nem bajtárs, nem kolléga, nem partner. Ami a barátság házában az emberrel történik, azt semmiféle más kapcsolat helyettesíteni nem tudja. A barát senkivel sem pótolható. Vannak barátságra képtelen emberek; vannak olyanok, akik a barátságra alkalmatlanok; vannak, akik körül mindig van valaki; és vannak, akiknek élete barátságéhségben telik el, anélkül, hogy egyetlenegyét is találják.” Talán mondanom sem kell, hogy Hamvas az utolsóként említett embertípusba tartozott.

A barátságéhség azért baj, mert az ember folyton vár valakit, s ez az intenzív belső vágyakozás sok erőt emészt fel. Persze erőt is adhat a hit, hogy egyszer majd eljön a várva várt pillanat, és a másik szemében is megcsillan az egymásra ismerés felszabadító öröme. Viszont ha elmarad ez a perc, valami mindig hiányozni fog. Am amit a sors megtagad tőlünk, akár hasznunkra is lehet, előnyünkre is válhat, ha az űrt a vágyott dolognál valami magasabbal töltjük ki. Így lesz hús-vér barát helyett a barátság essenciája, így lesz a földi szerelemből a *Téli terv* idilli kapcsolatvázlata. S milyen szépek és emelkedettek ezek az elképzelt kapcsolatok! Igazabbak és mélyebbek talán, mint bármely megvalósult viszony. Mert itt csak a lényeg van, semmi egyéb: a szerelem lényege, a barátság lényege.

Hamvasra gondolva mindig felmerül bennem a kérdés: hát hogy nem vette észre senki, ki jár ezen a magyar földön? Micsoda lehetőséget szalasztott el megint ez a nép azzal, hogy nem ismerte föl egyik fia nagyságát? Hogyan lehetséges az, hogy John Cowper Powys, a walesi ősei hegyvidékén elvonultan élő idős író lelkesült hangon, lenyűgözve és a legnagyobb tisztelet hangján köszöntötte azt az embert, akiről itthon alig páran vettek tudomást? (Bár mit is kezdtek volna vele az alvók és tehetségtelenek, még ha fel is ismerik?) Powys, a huszadik század kiemelkedő angol írója, *A magány filozófiájának* szerzője „telepatikus barátságuk és szellemi rokonságuk nevében” arra kérte a távoli kis országban élő „ismeretlen ismerőst”, hogy írjon magáról, írjon életéről és gondolatairól, s izgatottan, barátsággal várta a kontinensről érkező leveleket.

Hamvas ezt a rá mért magányos sorsot emelt fővel, magasba tekintően viselte. Langyosságot, alacsonyrendűséget nem tűrt maga körül. Leveleiben időnként nagyon keményen rávilágít egy-egy barátja „kompromisszumoktól messzire bűzlő” egzisztenciális kisiklására. Persze mások hibáját sokkal könnyebb észrevennünk, mint a magunkét, de Hamvas magát sem kímélte. Kegyetlen és kristálytisza éleslátással vallotta be, hogy neki sem sikerült megvalósítania, amit tervezett. Az „írásdémon” bekebelezte, erősebb volt nála, így a „realizálás”, az eszmék és eszmények személyes megvalósítása elmaradt. Azt a magasságot és mélységet, amit papíron sikerült elérnie, életében nem tudta valóra váltani. Micsoda bátorság kell a legkisebb szembenézéshez is, hát még ahhoz, hogy belásd: életed valódi célját nem

sikerült elérned, és már késő. Milyen erő kell ahhoz, hogy ezt ki tudd mondani magadról: „Azt hiszem, lényemben van valami alapvető hazugság, amit eddig is észrevettem, de másik hazugsággal tetéztem, azzal, hogy nem akartam észrevenni. Most a halál közeledte kényszerít rá, és ez nagyon keserves. Igyekszem arra, hogy bevaljjak minden gyarlóságot, de ez kevés.” 11 Tiszteletreméltó bátorság, de egyben intő példa is. Ki nem mondott, be nem vallott dolgaink nem tűnnek el, hanem láthatatlan teherként életünk végéig elkísérnek. Jobb ezekkel szembenézni, jobb ezeket levetni, még ha nehéznek is tűnik. A hőlégballonból is ki kell dobálni a súlyokat ahhoz, hogy magasabbra szállhasson...

Ami a levelekből szintén kitűnik, hogy életének minden mozzanatából – még a tragédiából is – próbált nem kevesebbként, hanem többként kikerülni. Nem belerokkanni, nem belekeseredni a csapásokba, hanem továbblendítő, építő lehetőséget látni mindenben. „Nem azonosnak lenni a sorssal. Távlatot nyerni fölötte. Tudni, hogy van és életem formája, és azt élem, de tudni azt is, hogy »én magam« nem vagyok az.” Mindezt egy olyan ember írja, aki részt vett két háborúban, aki szinte minden földi ingóságát – kéziratait is beleértve – elvesztette Budapest bombázásakor; aki kivételes írói és emberi kvalitásai ellenére segédmunkásként volt kénytelen dolgozni és élni teljesen méltatlan körülmények között; aki csak lopott időben tudott olvasni, fordítani, írni, levelezni. Tehát egyáltalán nem kímélte a sors, nem a levegőbe beszélt. Ha voltál már súlyos időhiányban, mely elvont igazán fontos dolgaidtól, tudod, mit jelent ez. Ilyenkor az ember úgy vágyik egy kis csöndre és nyugalomra, mint szomjazó a forrásvízre. S a külső körülmények okozta teljes szétszórátást csak úgy lehet elkerülni, ha az ember központja stabil, ha van egy belső origó, amihez igazodhat. Egyszer fent, egyszer lent: de ha van hová visszatérni, könnyebb kikerülni a hullámhegyek és hullámvölgyek kizökkentő uralmából: „Az időhiány azért baj, mert az ember nem tud a szociális hétköznappal szemben ellenszínvonalat építeni, s így a hétköznapi eseményeire nincs távlata. Ezért fosztják meg az embert a szabad időtől. Az életek szétszóródnak a semmibe. Akinek nincs centruma, elveszett.”

Neki volt centruma, és tette a dolgát azzal a biztos hittel, hogy a sors által nyújtott feltételek ellen nem szabad fellázadni, mert akkor hibát követ el. A sors meghaladásának módja nem a passzív beletörődés, hanem a felül-emelkedés, nem a szétszóródás, hanem az állandó, éber figyelem és összpontosítás. S ha minden erődöt beleadod, a „magasabb erők” sem hagynak el. Tapasztaltad már, hogy mikor saját erőd fogytán van, jön egy kis váratlan, égi segítség? Ami továbblendít a holtpontra, ahonnan önerőből képtelen voltál elmozdulni. Ezt a tapasztalatot Hamvas több helyen is megosztja a

leveleiben, s beszámol arról, hogy „megtanultam, hogy van külső gondviselés, amely nem hagyja, hogy elvessek kenyér nélkül. De van belső is, és ez nem hagyja, hogy szellemem szomjúságtól égjen. Ő, ez nagyon nagy dolog volt. Azóta tudom (mert átéltem), hogy ha nincs kenyér, az nagy baj.

12 De ha belül vagyok elhagyatva, ez sokkal nagyobb, »mert nemcsak kenyérral él az ember«.” S aki nemcsak kenyérral él, az nem is éri be életmorzsákkal, hanem valami többre, nagyobbra vágyik, s ebben az igényében szeretne osztozni másokkal is. De úgy tűnik, minden nagyság a magány tövében terem. Az ilyen napfény-lényeknek nehéz a sorsa, mert ritkán találunk hozzájuk hasonlóra. Hamvas Bélára is ezt a hüperioni magányt mérték az istenek. Hiába keresett, nem talált magához illőt, megalkudni pedig nem volt hajlandó. Nem ő ereszkedett le a valóság szintjére, hanem a valóságot emelte a saját szintjére. Talán nem is igen tudott volna mást tenni, ahogy az olaj sem tud keveredni a vízzel, bármennyire szeretne. „Azt hiszem – írja –, könnyebb elviselni a nehéz sors súlyát és szenvedni, mint a loholó tömegbe sodródni a pillanatnyi előnyökért és bemocskolódni”.

Kedves Barátom, csak elnagyoltan tudtam felvázolni neked, mi is ragadott meg Hamvas Béla leveleiben. Olyan komolyság és szépség rejlik ezekben a levelekben, olyan erős vágy az élet magasrendű megélése után, hogy az ember ezt olvasva hirtelen szűknek és kevésnek érez mindent maga körül. Ez a kötet megerősített abban a hitben, hogy minden sorsnak megvan a maga nehézsége, de szépsége is, és abban, hogy minden sors – még a legnehezebb is – megemelhető. A sors csak egy keret: hogy milyen tartalommal töltöd meg, az csak tőled függ. Mert nem a körülmények döntenek el, mivé leszel, hanem szívednek legbelső akarata. S ha néha elcsüggedsz magányodban, és nem találsz magadhoz hasonlót, gondoldj arra, hogy „mégis csak az istenek között van az ember a legjobb társaságban”.

(Eredeti megjelenés: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle.)

